

„Nem orvos kell, középhátvéd”

Felnövéstörténet a halál árnyékában
– széljegyzetek Regős Mátyás *Tikijé*hez

I. A halál boldogságáról¹

Emlékszem, amikor az alapszakos éveim végén egy szemináriumi órára el kellett olvasnunk *Az atléta halálát* Mészöly Miklóstól. Nemcsak a szöveg zsenialitását tartottam elképesztőnek, amit a regény katartikus hatását tekintve (engedtessek meg nekem:) máig nem tartok elvitathatónak, hanem a csoporttársaim vitáját arról, milyen „furcsa”, „rejtélyes”, sőt *érthetetlen* Őze Bálint, a címszereplő halála. A döbbenettől némán ülve hallgattam a különféle érveket és hipotéziseket, miközben azon járt az agyam: komolyan nem érzékelték, hogy az író a legboldogabb-szabadabb pillanatban ölte meg atlétáját? Én az egész fiatalkoromat a rekortánon töltöttem szinte, sikerrel állítottam be rekordokat hatszáz és ezer méteres síkfutásban – a probléma csupán az, hogy egyik sem hivatalos versenytáv (az olimpián ugyebár négyszáz és nyolcszáz méter a kiszabott hossz). Mindezek ellenére imádtam az én kedvenc távjaimat futni, noha tudtam: ha profi szeretnék lenni, nem sokáig tehetem. Ezért éreztem közel magamhoz Őze Bálintot, aki szintén a nem hivatalos, sőt nem is a versenypályán futott távokat és edzéseket szerette. Mészöly jól ráérezett az atlétikai szabályok korlátozó erejére, főhőse pedig egész életében arra törekedett, hogy megszabaduljon a ráerőltetett kötöttségek közül, ezért boldog a regény tragédiája. Mert Őze Bálint elvárások és célok nélkül a „semmibe” fut, csak önmagáért – és a regény során ennél szabadabb sosem volt. Így kellett történnie, „mintha minden úgy lenne rendben, ahogy történt”, írja majd hatvan évvel később Regős Mátyás Tiki nevű főszereplőjéről, és ez a mondattöredék mindkét sportolóra igaz és érvényes lehet. Tikinek sok fájdalma van, de emellett megtörhetetlennek tűnik, és olyannak, aki teljesen kézben tartja életét, és a körülményeihez mérten mindig a lehető legszabadabb és legboldogabb. Tiki tudta, „hogy az a pillanat eljön, és igazából elkerülhetetlen”. Amikor bajba kerül az egyik táborozó kisfiú, és elmerül a Balatonban,

BARÁTH TIBOR (1996) irodalomkritikus, doktorandusz.

1 Néhány önmenedzselő (tehát beképzelt) mondattal fűszerezve.

Tiki kérdés nélkül „szabályos fejest” ugrik – és ki is menti, de ő már nem tud kievickélni. Szomorú tragédia, mindeközben úgy érzem, a címszereplő sorsa beteljesedett. Mint Erdős Vili írja, így kellett történnie. Ezért olvasható úgy a regény, mintha a befejezése pozitív volna, és egyféle happy enddel záródna.

II. Az elbeszélő szavahihetőségéről

Tiki történetét egykori legjobb barátja, Erdős Vili beszéli el, akit a tragédiát követően átíratnak egy új iskolába. Szülei azt szeretnék, hogy Vili elszakadjon a régi barátaitól és környezetétől, hogy önmagára találhasson, és minél előbb feldolgozhassa barátja halálát. Ugyanakkor fiuknak ez mindennél nehezebb, mert tökéletesen kilóg osztálytársai közül (életében másodszor), nehéz elterelnie figyelmét (ezért is követ el durvábbnál durvább kihágásokat), és nem talál barátokat (bár nem is szeretne). Amikor Tikivel megismerkedett az első tanítási napon, félelemmel telve próbált rájönni, hogyan kell viselkednie, miközben „agresszív arcú kóbányai fiúk, éles hangú cigánygyerekek, rózsaszín ruhás és magamutogató lányok örjöngtek” körülötte – a veréstől is csak Tiki mentette meg. Az új osztályában fordul a kocka: az értelmiségi szülők fia zabolátlan és vad, mint a régi osztálya: lányokat zaklat, rongálja az iskola tulajdonát, és első szóra ütessel válaszol. Erdős Vili kétségbeesetten próbálja megőrizni múltját, hűen idomulni a régi közeghez, úgy tenni, mintha kizárólag oda tartozna. Amíg Tiki emlékét nem engedi el, továbblépésre sincs esélye – ekkor lép a színre patrónusa, Kenéz tanár úr.

Az osztályfőnök ugyanis elnézően viselkedik a fiúval, és atyai módon gondoskodik róla, ha Vili nem is érzi így. Már a regény elején egybemosódik az apa- és tanárszerep. Egyrészt Vili többször megjegyzi, hogy „apám is tanár” vagy hogy „tanárszülők gyereke”, illetve a gúnyos „Tanárfejedelem” megnevezés szintén erősíti az áthallást (a család-fő~osztályfőnök szemantikai közelsége révén). Másrészt kikényszeríti a fiúból, hogy vesse papírra élete „legjobb és legszebb történetét”, előre tudva, hogy a Tikivel való barátság elbeszélését fogja kapni. A büntetés tehát valójában írásterápia, egy lehetőség Vili számára, hogy átgondolhassa barátságukat, és tompítsa gyászát, hogy megszabadulhasson érzelmei egy részétől. Vili már az elején megsejti tanára szándékát, a büntetésre adott látszólag irracionális reakciója világossá teszi, hogy Vilinek nincs választása, szembe kell néznie elhunyt barátja történetével. Dühkitörése nem a feladat (írja meg élete legszebb sztoriját), hanem a tehetetlen félelem (Tikiről kell mesélnie) ellen szól. „Ahogy kimondta Kenéz az utolsó szót, kirontottam a terem-ből, elszabadult bika, rohantam a harmadik emeleti fiúvédébe [...] és egy-kettő-három, vertem az öklömmel a csempét, a tartályt, az ajtót, remegett a mellkasom, az arcom pedig csuromvizes lett, dőltek a szememből a könnyek, a kurva életbe, a rohadék életbe az egészet.”

A regény narratív összetettsége az elbeszélő személyén múlik, a képlet ugyanis nem annyira egyszerű, hogy a büntetésből kiszabott fogalmazásokkal

Vili elbeszelné Tiki történetét. Akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha a kurzívval szedett szövegrészeket (melyekkel a Kenéz számára írt részeket különítette el a szerző) csak kereteknek vagy a történet vázának tekintjük. A *Tiki* teljes egészében egyes szám első személyben íródott, de a szerkezetét minimum három különböző réteg alkotja, melyek nemcsak időkezelésükben és a narrátori szólam nézőpontjában – a történet egészéhez való viszonyukban is különböznek. Teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy Vili fogalmazásai, főként kezdetben, nem Tiki történetét mesélik el. Pedig az elbeszélő nem hazudik, nem túloz, és próbál hű maradni a tényekhez, de mint említi, „Tikiről nem tudtam igazat írni, pontosat még kevésbé, mert bár úgy történt minden, ahogy megírtam, ő mégsem jelent meg teljes fényében”. Az *Iskola a határon* elbeszélésproblémája nyer új megfogalmazást az imént idézett mondatban, de ez nem egyenlő azzal, hogy Tiki történetét nem ismernénk meg átfogóan: a szöveg második, legterjedelmesebb rétege, Vili fogalmazásaihoz fűzött reflexióiból áll. Ezek felülírják a dőlten szedettet („dehogyan volt tenger Tiki szeme, inkább olyasmi volt, mint Jézus, ahogy a kufárokat kiűzi a templomból, lerombolja a rablók barlangját”), kiegészítik azokat (az erdei táborba való utazásról és az utolsó napról szól körülbelül a fogalmazás, míg a főszövegben Vili a közte eltelt időt is gondosan felidézi), és megmagyarázzák egy-egy jelenet szubsztanciális oldalát („nem futóverseny, hanem Tiki rohan a platánok között”). Mindezeket túl két részre bontható az elbeszélés: először is Vili aktuális élményeit, a jelenét ismerjük meg, másodsor beágyazódnak Tiki saját élményei, melyeket Vili legfeljebb csak közvetve ismerhet (például a karácsonyok, a nagyapával való vadászatok). Mint mondtam, a fogalmazásokból nem ismerhetjük meg a címszereplő történetét, de a komplex szövegegyüttesből mégis összeáll, sőt. A regény nem fejeződik be Tiki halálával, sem a temetéssel, mert az elbeszélő ír egy nekrológot barátjáról, pontosabban önmagáról és az új iskolában eltelt tanévről. Azt hiszem, a narrátortól ez a legmegbízhatóbb szöveg, mert a gyász munka utolsó fázisába ért: elfogadja Tiki halálát és igyekszik visszatérni önmagához, és a barátja nélküli világban helyet keresni. „Évinek teljesen igaza van abban, amit a könnyekről mondott, hogy lassan elmosnak mindent, a képek szétfolynak, Tiki elszalad a platánok között, és csak a neve marad itt belőle, én sem látom már olyan élesen a hosszúkás alakját”. Erdős Vili vallomásos utolsó fogalmazása önmagára tereli a szót: már nemcsak barátjában hisz, önmagában is.²

III. Az oroszlanról és a királyról

Vili a határidő lejártá előtt egy nappal nekikészülődik az írásnak. (Milyen ismerős szituáció.) Tervezgetései közben válik egyre nyilvánvalóbbá, hogy meséje

2 Nem véletlen, hogy Vili szeretné, hogy Kenéz tanár úr még elolvassa, mert a „gyíkfalóról” kiderül, hogy „végül is egész korrekt fazon”.

fókuszába „egy bluesballada veszett hőse” kerül majd, nem is akármilyen, egy kérlelhetetlen alak, aki a mesélő és a hallgató felé is tükröt tart. Így esik a választás Tikire, aki az elbeszélő szerint nem hétköznapi figura, és a történet több eleme igyekszik a fiút hősként ábrázolni. Mint minden hőrosznak, neki sincsen felhőtlen múltja, könnyű háttere, ez főként akkor válik szembetűnővé, ha összetvetjük a két fiú családját. Az Erdős família kiegyensúlyozott, középosztálybeli értelmiségi család, merőben átlagos, szinte modellszerű, szeretetben élő szülők három gyermekkel, hétvégén jobbára együtt töltik az időt. Deliága Gyuri, Tiki édesapja talán kétszer-háromszor látogatta meg a hátrahagyott családját, külföldön tartózkodik, és új kapcsolatra tesz szert, Tikinek már féltestvére is született. Az anyát a Prolimama becenévvel illetik, ami bővebb kifejtést talán nem kíván meg, érzékletes jellemzés, az apai ágról érkező nagypapa pedig feltűnősködő, ámde nem igazán beszámítható személy. Látszólag gyenge, felszínes kötelékek kötik össze a család tagjait, nagypapa azon kívül, hogy vadászni hordja, és hülyegyereknek, jobb napjain királynak nevezi unokáját, mintha nem is lenne jelen. A fiúk megbecsülése és a rájuk való odafigyelés szintén teljesen eltérő: míg Erdősék kíváncsiak gyermekeik sikereire és erősségeire, Tikit rögtön elfutja a mérég, ha barátja Prolimamának dicséri őt – mert tisztában van vele, hogy lényegében süket fülekre találnak a szavak. Egy csalódott gyermek élete pedig, mint majd látni fogjuk, sosem harmonikus.

Regős szívesen alakít ki további opozíciókat és átfedéseket, hogy megfelelően árnyalhassa a két fiú identitását és kapcsolatát. Jó példa erre a Mádi általános iskola ellen vívott kerületi labdarúgóbajnokság döntője, illetve egy szemeszterrel később a műveltségi vetélkedő, melynek ugyancsak a kőbányai iskola riválisa ad otthont. A focimeccs előtt Tiki a következő szavakkal lép oda barátjához: „ha ezt elrontjuk, soha semmi nem fog sikerülni”. Ennek szellemében, mint az oroslán (a narrátor többször utal ezzel a jelzővel a címszereplőre), végigküzd a mérkőzést, és egy utolérhetetlen vágtaázással a győztes gólt is megszerzi. De mintha mindez – a meccs előtti kijelentésével ellentétben – mégsem számítana, ha később szóba kerülne a győzelem, vagy Vili megfogalmazná elismerését, csak legyint, „hol van ez még a nagyoktól”. A műveltségi verseny nem motiválja az Erdős-fiút, mint többször flegmán kijelenti, magasról tesz az egészre, főként, hogy egyértelműen fölényes a győzelme; de ahogy látja a büszke Kenézt, egycsapásra „a saját kapuja ellen” fordul, szándékosan elhibázza az utolsó választ – felad egy győztes meccset. Nem számít a győzelem, nem számít a vereség, egy dolog fontos: hazamenni a Mádiból azon az útvonalon, ahol korábban Tikivel jártak haza.

A címszereplő „nem sportoló volt, nem is hős, így egyáltalán nem tiszta a kép”, értékeli át a történet egy pontján a narrátor szereplője jellemét. A fiúnak ugyanis is vannak „ötpercei”, részben az apahiányból fakadóan. Olykor az Élessaroknál ténfereg, és idegeneket kérdezzet, ismerik-e Deliága Györgyöt, egy másik alkalommal Kőbánya alsón veszekszik apjával képzeletében, és a halál bélyegét is magán érzi: „őt pedig már újszülöttként is valamiféle ómen kísértette, ezt

egyre biztosabban tudja, jegy volt a homlokán, hogy halott”. Tiki a történet során nem egyszer „megzuhan”, ám ezek a jelenetek maradnak a leginkább homályban, még maga az elbeszélő is csak tapogatózik, ha barátja lelki világát szeretné feltárni, megérteni.

IV. A zánkai úttörőtáborról

A fő esemény, melyet Erdős Vilinek fel kell dolgoznia, a zánkai erdei tábor, ahová a Harmat utcai általános iskola a testvérintézményekkel egyetemben két hétre levonul a tanév végén. Az odaúton az elbeszélőnek van egy baljós álma, Tikivel háborúban vesznek részt, sebesült alakok között menekülnek, „Tiki azt mondta, ne érijünk hozzájuk, ezek már majdnem halott emberek, elkapjuk tőlük a hangulatát, aztán szép lassan csöndesek leszünk mi is”. Közvetlenül utal vissza az álombetét az indulás jelenetére, amikor Vili kitörő örömét és öleléseit Tiki hidegen leszereli; játsza az eszét, jegyzi meg az elbeszélő, valójában Tiki éppen az álombetétben körvonalazott „hangulatot” árasztthatja. Közvetlenül az utolsó nap tragédiája előtt az időközben négyesfogattá bővült barátok felhőtlenül élnek, nyugodtan telnek a napok, a kiskamaszkor legidillibb formáját tapasztalják meg a szereplők. Ez a vihar előtti csend, a levegő vészterhesen nehezedik, de még nem tudatosul, hogy valami hamarosan kisül és robbanni fog.

Tiki haláláról csak közvetve nyerünk információkat, mert Vili büntetésben kénytelen tölteni a végzetes délutánt. Dúlva-fúlva hagyja ott az ebédre felszolgált főzeléket, az allergiája ingerli, és még egy idegesítő hangú bogár is felé repül. Reflexből, egy jól irányzott rúgással megöli – pechére beköpi. A regény során először vethető fel a kérdés, Tiki mennyiben kezelhető akár doppelgänger karakterként. Az elbeszélőt megbüntető tanárnő összetéveszti őt annak barátjával – „pedig azért van némi különbség”. Ha Tikit képzeletbeli barátként vagy fikciós hasonmásként kezeljük, az egész szöveg új fénytörésbe kerül. A gyászoló fiú helyébe egy olyan narrátor lép, aki a régi iskolájában nem érezte jól magát, így a korábbi kudarcaival és az újbóli beilleszkedés nehézségeivel néz szembe. Ez esetben Tiki egy olyan mankó, amire a fiúnak szüksége van az önmegleléshez. Én úgy gondolom, hogy a *Tiki* mindenféleképpen felnövéstörténet, a kérdés az, vajon egy valóságos vagy képzelt barátot kell Erdős Vilinek elfelejtenie, túlélnie?

A bogárgyilkosság kulcsjelenet továbbá azért is, mert előre vetíti az eseményeket, *véletlenül* pont a bogár-Tiki-halál triptichonját fűzi egybe a fóti tanárnő szidásában: „te különben is éjjel-nappal büntetésben vagy, meg a mi fóti kislányunk, az Évi körül legyeskedsz, elég volt ebből. Ma nincsen part.” Vili még egy nyugodt délutánt tölt el, mielőtt hirtelen apokaliptikus hangulat lesz úrrá a szövegen, megérkezik az eső, gyerekek szaladnak kétségbeesetten ordítva, hogy valaki meghalt, madarak vijjognak, és az elbeszélő szinte öntudatlanul cselekszik, az információ elér hozzá, de a sokktól nem tudja és nem akarja felfogni,

„nekem mutogattak, nem tudtam, miért, egy fiú meghalt”. A legapróbb részleteket is felfogja (például, hogy a kisfiú lábát hínár kapta el, vagy hogy a mentőjét hajó nyomta víz alá), mire kiveszi Tiki nevét, „már nem hallottam az egészből semmit, forró volt az arcom, a madarak egyre gyorsabban repültek az égen”. Ekkor indul el a helyszínre, a négyesfogát lány tagját, Tiki szerelmét és saját rokonát, Évit keresve – ám van egy finom váltás a szövegben, hiszen eddig fóti Éviről ír, innentől fogva azonban következetesen zánkai Éviről beszél. Megrázó tudatfolyam jeleníti meg Erdős Vili csapongó érzelmeit, melyben a meglepettség, zavar, összeomlás egyaránt megfér.

A csúcsponton az elbeszélő világa végérvényesen kifordul önmagából, és egy szakasza, ami a gyerekkoroként volt megnevezhető, lezárul. Tiki halálával Vili felnőtt (Évi szintűgy). A tömeg közepén kavargva van egy többször ismételt mondata, ami, hogyha nem felnövéstörténetként kezelnénk a regényt, nem is lenne pontosan értelmezhető. Mint olvashatjuk, az elbeszélő úgy érzi, „a hangom kemény volt, ahogy a férfiaké, én gyerek vagyok, mondtam nekik”. A trauma avatja felnőtté, másodsorban pedig az, hogyan bánnak vele a gyászidőszakban, ahol hullámozó kedélyállapotok veszik át felette az irányítást. Eleve bizonytalan mindenki, hogyan, mit lehetne tenni Vili érdekében – talán csak Kenéz lesz ez alól kivétel. Ötlete ugyanis, hogy kiírattja vele a gyászát, jól sikerül, a történet végére Vili visszatér a normális, mindennapi életébe, de a leírt események újraértékelésre is készítetik, a regény befejezésekor fogalmazásai már emlékműnek tűnnek, amiben megőrződik pontosan, milyen volt Tiki, a zánkai Évi, az egykori Vili. Szövege lezáratlan marad jövőbeli lehetőségei felé, ami a gyász lezárultát, a változás elfogadását, illetve egy érettebb személyiség kiforrását jelzi. Ám szó sincs felejtésről vagy a végleges búcsúról: „a lábam pedig magától siet, hogy odaérjek, mintha bármi értelme lenne, de időben, az időre jól figyelve elkezdjem a napot. És várni fogom Tikit.”

V. Az inkvizícióról

Mielőtt berekeszteném a regénnyel kapcsolatos fejtegetéseimet, röviden szeretnék kitérni a *Tiki* keresztény szempontú interpretációs többletjelentésére, ugyanis elszórtan ugyan, de határozottan jelen vannak az eszmerendszer jelképei és kifejezései. Erdős Vili katolikus, ezért a szóhasználat erős kapcsolatban áll a keresztény hagyományokkal és az abból eredeztethető fogalmakkal. Az írásfeladatot Kenéz a penitencia szóval jelöli, így Vili elbeszélése azonnal kettős fénytörésbe kerül: a történet elmondása a vezeklés (annak gyakorlata, hogy a fiú elfogadja a sors csapásait), a történet befejezése viszont az elégtétel (mert Vili felismeri, hogy életét folytatnia kell barátja nélkül is). De a feladat először kín, gyötrelme, amit egyáltalán nem szeretne vállalni („anya festményes albumai jutottak eszembe, ahogy az inkvizíció kínozza a bűnös lelkeket, ráadásul van pofája megkérdezni, mivel gyötörjön halálra”). A penitencia kiszabásakor

számos utalást találunk a keresztény világra: az írástehetséget felismerő Renczés tanárnő neve gyanúsán rímel a bencés szóra, a szabály, miszerint a legszebb történetet kell papírra vetnie, kőtáblaként vezeti, és mint Pilátus, egy bűnt tulajdonít magának: a hiúságot.

Tiki személye Jézuséval kerül párhuzamba, néhol érintkezésbe. Az első reflexiók egyike, mint fentebb idéztem, a templomot megtisztító Krisztust látja Tiki tekintetében. Ugyanezen az oldalon az elbeszélő felidézi barátja kedvenc bibliai történetét, mely a mennyország hatalmas oroszlánjáról szól, „akinek méz folyik a szájából, és bőven eszünk belőle, mikor pedig mindannyiunkat ellankaszt a jóllakottság, közösen alszunk a vadállat lábai körül”. Az oroszlán, Tiki egyik epitheton ornansa, egyértelműen a megbékélés és biztonság szimbóluma a regényben – Vili esetében mindenképpen. Tiki megmenti őt, hozzásegíti a boldogsághoz, első fogalmazása után Kenéz máris „feloldozza” bűnei alól – a misék után a varsói szerzetes keresztet rajzol Tiki homlokára, jelezve ezzel a szeretet és összetartozás erejét, nem meglepő, hogy a táborban Vili már úgy érzi magát, mint „a zsidók, mikor Kánaánba értek a Bibliában”.

A temetés és a gyász egy újabb csomópont a történetben. A másokért önmagát feláldozó fiú ártatlanságáról beszél a pap, mielőtt a gödörbe engednék a koporsót, a legközelebbi misén pedig a „Szűz Mária, oltalmad alá futunk” kezdetű énekes imádságot szavalják el Tiki tiszteletére. De kinek is van szüksége az oltalomra? Általában a bajbajutottak és elesettek számára, hogy újból erősekké váljanak és menedékre leljenek – azaz biztosan nem Tikinek. Sokkal inkább azoknak, akik még élnek, remélnek, és akiknek (Tiki emlékében például) újra meg kell lelniük a támaszt. Szeretteink elengedése rendkívül nehéz, tanítja Regős szövege, de „mintha minden úgy lenne rendben, ahogy történt, mintha Tiki tudta volna, hogy az a pillanat eljön, és igazából elkerülhetetlen, ahogy minden szentek és vértanúk tudják, mit miért csinálnak”.

Kedves Barátunk!

**Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékával!**

**Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42**